

مطلوبیت منظر شهری

نظارت سازمانی بر زیرساخت‌های منظر شهری، بررسی نمونه: لندن



مهرداد کریمی مشاور،
دکتری معماری.
Mkmoshaver1@gmail.com

Urban Landscape Profitability

Organizational Supervision on Urban Landscape Infrastructures, Case Study: London

چکیده: آنچه از یک شهر به چشم می‌آید و در ذهن می‌ماند، منظر شهری آن است، از این رو در بسیاری از کلان‌شهرهای دنیا برای ارتقای کیفیت کالبدی و معنایی منظر شهری رقابت ویژه‌ای وجود دارد، تا به این طریق بتوانند جایگاه خود را در سطح جهانی تثبیت کرده یا ارتقا دهند. از مهم‌ترین زیرساخت‌های لازم جهت دستیابی به منظر شهری باکیفیت می‌توان به ایجاد سازمانی اشاره کرد که بتواند مدیریت و نظارتی جامع در کنترل و رشد سه بعدی شهر داشته باشد. وجود سازمانی قوی که عوامل اصلی تأثیرگذار در منظر شهری از جمله کیفیت معماری، دیدهای شهری، جایگاه ساختمان‌های بلند در شهر، ارتفاع شهر، نسبت فضاهای سبز و آبی به کل شهر، خوانایی شهر، معنا و هویت شهر و ... را کنترل نماید، اولین گام در دستیابی به منظر شهری با کیفیت است.

تصویر ۴: نمادهای مدرن لندن؛ استقرار در قلب تاریخی شهر. عکس: آیدا آل‌هاشمی، ۱۳۸۸.
Pic4. Modern landmarks of London, located in the historical zone of the city. Photo by: Ayda Alehashemi, 2009.

واژگان کلیدی: زیرساخت‌های شهری، منظر شهری، دید و چشم‌انداز، اسناد شهری، لندن.

مقدمه

منظر شهری در ادبیات موضوعی مسایل مربوط به شهر، پایگاه نظری جدیدی است که بیان می‌دارد مجموع اجزای شهری که در کنار یکدیگر قرار می‌گیرد می‌تواند تصویری از شهر را خلق کند که در نهایت موجب معرفی شخصیت شهر می‌شود. به همین دلیل برای کنترل شخصیت یک شهر لازم است که زیرساخت‌های لازم و تأثیرگذار در منظر شهری مورد توجه و کنترل باشد تا در نهایت بتوان منظر شهری دلخواه را ایجاد کرد. چپستی زیرساخت‌های منظر شهری، بر اساس نگاه‌های متفاوت به شهر، دارای تفاوت‌هایی است، از این رو در ادامه ابتدا نگاه‌های متفاوت به منظر شهری ارائه و سپس به زیرساخت‌های منظر شهری اشاره می‌شود.

زیرساخت‌ها در منظر شهری

به طور کلی دلایل اصلی شکل‌گیری مفهوم منظر برای تعریف نوعی نگاه جامع به مسایل مکانی است (منصوری، ۱۳۸۸). به همین دلیل در طول چندین دهه گذشته واژه منظر دارای کاربرد گسترده‌ای در ادبیات متون مربوط به شهر بوده است، اما در عین حال کاربرد این واژه و تعریف دقیق آن به دلیل نوع نگاه‌های متفاوتی که در این مورد وجود دارد، نمی‌تواند آسان باشد. اما می‌توان بر اساس نوع کاربرد این واژه و همچنین نوع نگاه‌های مختلفی که به منظر وجود دارد، تعدادی از اصول مهم منظر را بر شمرده که در ادامه به آنها اشاره می‌شود:

۱- تحولات و تغییرات در پارادایم منظر از سمت و سوی جزئی‌نگری به سمت و سوی کل‌نگری است (Naveh, 2001).

۲- مناظر بیشتر از مجموع اجزای آنها یک سیستم گشتالت منحصر به فرد است، به همین خاطر برای درک منظر پرداختن به اجزای آن همچون بیولوژیک، اکولوژیک، اجتماعی، اقتصادی، روان‌شناسانه، زیباشناسانه و عملکردی به تنهایی کافی نیست، بلکه باید به ترکیب آنها در زمینه مورد نظر پرداخت (Naveh, 2001).

۳- منظر به عنوان مقوله‌ای "در زمانی" متشکل از فرایندهای پویا و در حال تحول است (نونش، ۱۳۹۰).

همان‌طور که از اصول ذکر شده مشخص می‌شود، اهمیت منظر و همچنین منظر شهری در این است که بتوان براساس نوعی نگاه جامع به شهر آن را هدایت و مدیریت کرد. از این رو دست‌یابی به منظر شهری باکیفیت مستلزم توجه به زیرساخت‌های اساسی در این رابطه است. البته زیرساخت‌های دست‌یابی به منظر شهری باکیفیت در کشورها و شهرهای مختلف، متفاوت است که به دلیل نگاه‌های متفاوت به مفهوم منظر شهری، ویژگی‌های خاص شهرها و یا چشم‌اندازهایی است که برای هر شهر متصور شده است. از این رو برای تشخیص موضوع در ادامه ابتدا به مواردی از دیدگاه‌های مهمی اشاره می‌شود که در رابطه با چپستی منظر شهری و زیرساخت‌های آن وجود دارد و سپس به بررسی جایگاه زیرساخت‌های مربوط به منظر شهری در اسناد توسعه سایر کشورهای جهان (نمونه موردی لندن) پرداخته می‌شود (تصویر ۱).

جدول زیر بخشی از رویکردهای متفاوت نسبت به زیرساخت‌های اصلی در منظر شهری در ادبیات متون علمی را مشخص می‌کند که اندیشمندان مختلف در حوزه مسایل شهری از آن یاد کرده‌اند:

| رویکرد | صاحب‌نظران | زیرساخت‌های اصلی در منظر شهری |
|-----------------|--|---|
| کالبدی- تاریخی | Lichfield Carter & ramley Coeterier Ipekoglu | <ul style="list-style-type: none"> ارزش سایت‌های تاریخی ارزش سکونت‌های سنتی احترام به ترکیب فضاهای کالبدی |
| ادراکی | Nassar | <ul style="list-style-type: none"> شاخص‌های ادراکی شامل تنوع (در برابر سادگی و رکود) بازبودن فضاها و طبیعت‌گرایی تناسب و وضوح |
| کالبدی- اقتصادی | Prato | <ul style="list-style-type: none"> ویژگی‌های بیوفیزیکی شرایط اقتصادی و مالی ترجیحات تصمیم‌گیرندگان |
| طبیعت‌محور | Ozguner Burgess Mazotti Jim Bryant | <ul style="list-style-type: none"> نقش طبیعت و فضای سبز در سطح شهر |
| کالبدی- بصری | Daniel & vining & Amir gidalizon | <ul style="list-style-type: none"> ویژگی‌های بصری شامل عناصر انسان‌ساخت منابع زیستی و فیزیکی |

جدول ۱: زیرساخت‌های اصلی در منظر شهری. مأخذ:

Gao & Asami, 2007; Ozguner, 2007; Arriaza & et al., 2004

همان‌طور که در جدول ۱ مشاهده می‌شود، منظر شهری دارای جنبه‌های متفاوتی از جمله وضعیت کالبدی، معنایی و بصری شهر، فضای سبز، میراث با ارزش شهری و... است. «چوکور» بر اساس تحقیقاتی که به صورت تجربی انجام داده است به این نتیجه می‌رسد که معیارهای ترجیحات کیفیت منظر شهری بر اساس چهار حوزه زیر قابل تقسیم بندی هستند (Chokor, 1990).

۱. ساختاری / فیزیکی / بصری (structural/physical/visual)

۲. کنترل سازمانی (institutional control)

۳. توقعات اجتماعی / فرهنگی (social/cultural expectations)

۴. کیفیت سمبلیک (symbolic quality)

علاوه بر موارد ذکر شده در بالا که معیارهای کلی در رابطه با سنجش کیفیت منظر شهری را مطرح می‌کند، معیارهای بررسی منظر شهری می‌تواند از جنبه‌های مقیاس‌های شهری نیز مورد بررسی قرار گیرد. از جمله مواردی که بر اساس مقیاس‌های مختلف شهری به بررسی کیفیت منظر شهری می‌پردازد می‌توان به معیارهای «گانه» و «آسامی» در مقیاس محله و خیابان اشاره کرد. آنها هدف از ایجاد مفهوم منظر شهری را نگرانی‌ها در مطبوعات منظر در بخش‌های لذت زیباشناسانه، موقعیت‌های تفریحی و ایجاد محیط‌های سالم می‌دانند (Gao & Asami, 2007). همچنین آنها معیارهای ارزیابی را در دو بخش محله و خیابان به صورت زیر ارائه می‌کنند:

| مقیاس محله | مقیاس خیابان |
|--|--|
| سبزی‌نگی دیوارها و درختان سبزی‌نگی فضاهای پیاده‌باز فضاهای پیاده‌مطلوب فضای بیرونی دوستانه میلان خیابان و جزئیات | پیوستگی دیوارهای خارجی انطباق رنگ‌ها و مصالح سازگاری شبکه ساختمان‌ها زیبایی خط آسمان گشادگی و مقیاس ساختمان‌ها پیوستگی سبزی‌نگی |

جدول ۲: معیارهای ارزیابی urban landscape در مقیاس محله و خیابان بر اساس معیارهای کالبدی. مأخذ: Gao & Asami, 2007.

در تحقیقی که توسط ماتسوکا و کاپلان (۲۰۰۸) به انجام رسیده است، اشاره به زبساخت‌های مهم منظر شهری در ادبیات جهانی شده است. آنها در بررسی که به انجام رسانده‌اند در نهایت به این نتیجه رسیده‌اند که طبیعت ۶۴ درصد، مسایل زیباشناختی ۵۰ درصد و تفریح و سرگرمی ۳۷ درصد از کل موارد حایز اهمیت در منظر شهری را شکل می‌دهد (Matsuoka & Kaplan, 2008).

در تحقیق دیگری که توسط فرنکل و اشکنازی به انجام رسیده است، موارد حایز اهمیت در منظر شامل شاخص‌های شکل‌بندی (configuration) و ترکیب (composition) است. شکل‌بندی شامل مواردی از جمله تراکم و پراکندگی و ترکیب شامل مواردی از جمله ترکیب کاربری‌ها است (Frenkel & Ashkenazi, 2008).

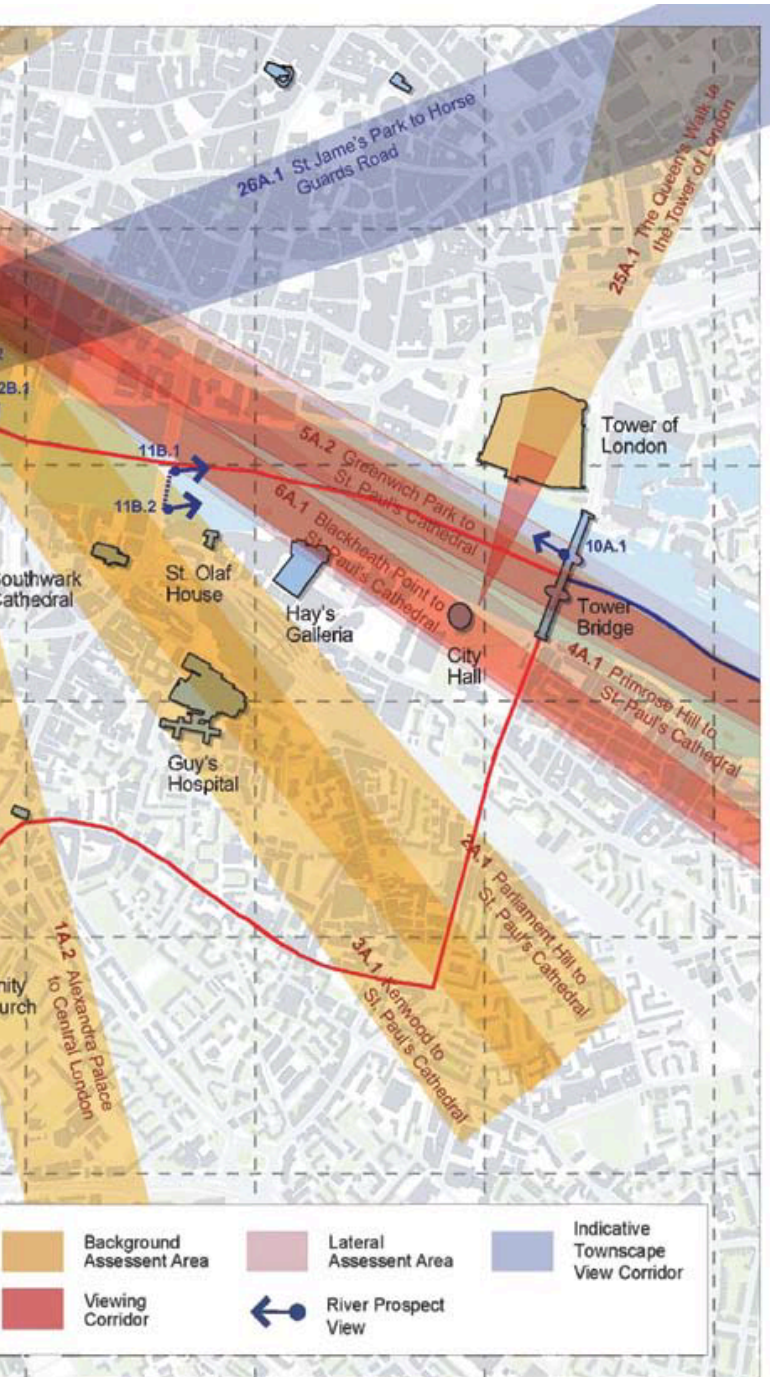
وضعیت منظر شهری تهران

منظر شهری تهران دارای آشفتگی‌های زیادی است. آشفتگی منظر شهری تهران را می‌توان به دو بخش کالبدی و معنایی تقسیم کرد. در بخش کالبدی می‌توان به مواردی همچون خط آسمان آشفتنه، عدم تناسب فضاهای سبز و مصنوع، چیرگی ماشین بر انسان، آلودگی هوا، رشد نامتناسب برج‌ها در شهر، نسبت نامتناسب پیاده‌روها به جمعیت شهر، و... اشاره نمود. در بخش معنایی نیز می‌توان به ایجاد گسستگی‌های متعدد در بافتهای با ارزش شهری، عدم احترام به بناهای با ارزش تاریخی و فرهنگی، غلبه برج‌های مسکونی متعدد بر بافتهای با ارزش شهری و... اشاره نمود (کریمی‌مشاور، ۱۳۸۹، کریمی‌مشاور و همکاران، ۱۳۸۹).

مقصود از بیان دیدگاه‌های مختلف و مؤلفه‌های مختلف منظر شهری و همچنین وضعیت شهر تهران در این بخش آن بود که علاوه بر پرداختن به وسعت مفهومی منظر شهری، مواردی با اهمیت ساختاری در منظر شهری نیز معرفی شود. در ادامه خواهیم دید که چگونه موارد حایز اهمیت و تأثیرگذار در منظر شهری (نمونه موردی لندن) می‌تواند تبدیل به ضوابط کنترلی در اسناد شهری شود.

زبساخت‌ها در منظر شهری لندن

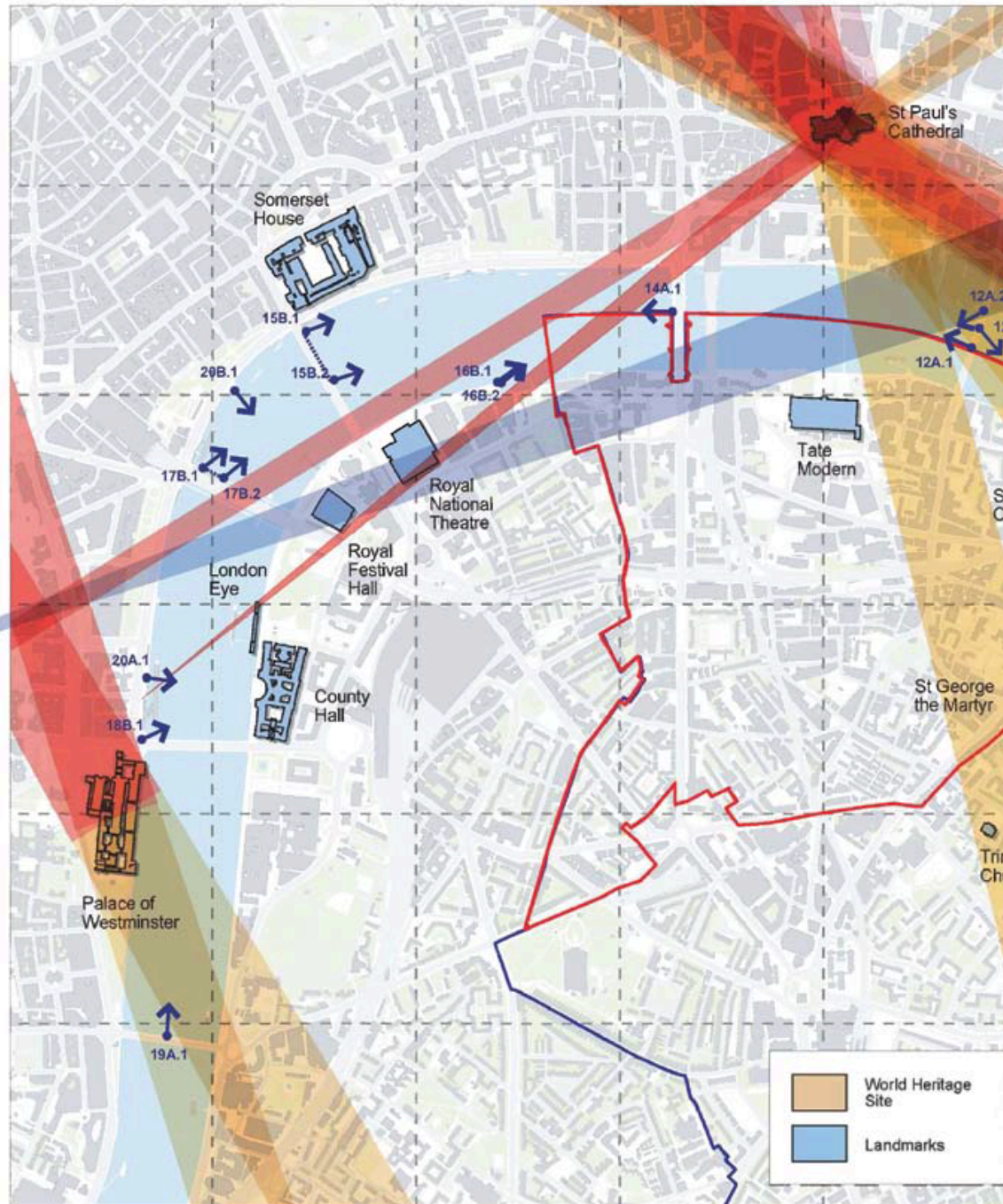
در کشورهای توسعه‌یافته، برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری‌های مرتبط با حفظ و جهت‌دهی منظر شهری براساس توجه به چندین مسئله مهم در شکل‌گیری و توسعه شهری است.



تصویر ۲: نقشه دیدهای مهم به نشانه‌های شهری و سایت‌های با ارزش جهانی که در خوانایی و درک انسان از شهر تأثیر بسزایی دارد. این دیدها در نقشه طرح جامع شهر لندن و با جزئیات بیشتر در پلان لندن (LVMF) به تفصیل بیان شده است. مأخذ: www.southwark.gov.uk.

Pic2. These are views of significant important landmarks, including World Heritage Sites, that help us to understand and appreciate the city. These views are established in the London Plan and with more detailed description and guidance provided in the London View Management Framework (LVMF). Source: www.southwark.gov.uk.

دستیابی به منظر شهری مطلوب، براساس عملکرد هماهنگ میان بخش‌های متفاوت یک شهر امکان‌پذیر است، از این رو لازم است یک سازمان قوی برای کنترل ساخت وسازها، توسعه و طراحی شهر و به طور کلی، کنترل رشد سه بعدی و زیرساخت‌های منظر شهری وجود داشته باشد.





تصویر ۳: عناصر و نشانه‌های شهری در دیدهای مهم شهری نباید در پشت عناصر بی‌اهمیت پلان اول پنهان شود. عکس: آیدا آل‌هاشمی، ۱۳۸۸.

Pic3. Victoria Embankment: between Westminster and Hungerford Bridges- axial to County Hall Landmarks in the view should not be obscured by foreground elements, Photo by: Ayda Alehashemi, 2009.



تصویر ۱: چشم اندازهای شهری به عناصر تاریخی با ارزش سایت در ضوابط منظر شهری امروزی نقش پراهمیتی بر عهده دارند. عکس: آیدا آل‌هاشمی، ۲۰۰۹.

Pic1. Urban views to historical elements have an important effects on View Management Framework, Photo by: Ayda Alehashemi, 2009.

منابع

- کریمی‌مشاور، مهرداد. ۱۳۸۹. ارزیابی جنبه‌های معنایی برج در قوانین ساخت و ساز شهری. مجله‌ی منظر شماره ۹، صص ۳۸-۴۰.
- کریمی‌مشاور، مهرداد؛ منصور، سید امیر و ادیبی، علی‌اصغر. ۱۳۸۹. رابطه‌ی چگونگی قرارگیری ساختمان‌های بلندمرتبه و منظر شهری. فصلنامه‌ی باغ‌نظر، شماره ۱۳، ۸۹-۹۹.
- منصور، سیدامیر. ۱۳۸۸. منظر شهری: روایت جامع شهر. مجله‌ی منظر، شماره ۳، ص ۴.
- نونش، خوانو. ۱۳۹۰. "زمان، صورتگر منظر: بررسی مفهوم زمان در پیدایی منظر". ت: علیرضا شکوری‌مقدم و پدیده عادلوند، مجله‌ی منظر، شماره ۱۵، صص ۴۷-۵۱.
- Arriaza, M., et al. (2004). Assessing the visual quality of rural landscapes. *Landscape and Urban Planning*, 69:115:125.
- Chokor, Boyowa, A. (1990) Urban landscape and environmental quality preferences in Ibadan, Nigeria: an exploration, *Landscape and Urban Planning*, 19:263:280.
- Frenkel, Amnon & Maya Ashkenazi (2008) Conceptual Models as Hypotheses in Monitoring Urban Landscapes, *Environ Manage* (2007) 40:171:182.
- Xiaolu, G. & Asami, Y. (2007) Effect of urban landscapes on land prices in two Japanese cities, *Landscape and Urban Planning*, 81:155:166.
- Matsuoka, R. & Kaplan, R. (2008) People needs in the urban landscape: Analysis of Landscape And Urban Planning contributions, *Landscape and Urban Planning* 84:7:19.
- Mayor of London (2011) *The London Plan: Spatial Development Strategy for Greater London*, London: Greater London Authority.
- Naveh, Z (2001) Ten major premises for a holistic conception of multifunctional landscapes, *Landscape and Urban Planning*, 57(3-4):269:284.
- Özgüner, H., Kendle, A.D & Bisgrove, R.J. (2007) Attitudes of landscape professionals towards naturalistic versus formal urban landscapes in the UK, *Landscape and Urban Planning*, 81:34:45.

البته این موارد براساس سیاست‌ها و چشم‌اندازهای متصور برای هر شهر متفاوت است. به‌عنوان مثال در شهر لندن و در برنامه توسعه فضایی مربوط به این شهر مواردی از جمله کیفیت معماری و طراحی، ارتقای کیفیت فضاهای عمومی، مکان‌یابی و کیفیت طراحی ساختمان‌های بلند، توجه به دیدهای شهری، توجه به میراث با ارزش شهر و همچنین شبکه آبی لندن (رودخانه تیمز) از مواردی است که به شدت تحت کنترل است. چنانچه از این موارد مشخص است، مواردی که جزو زیرساخت‌های اصلی شکل‌گیری منظر شهری در لندن است به جز مورد شبکه آبی می‌تواند در سایر شهرهای دیگر نیز مد نظر باشد. به طور کلی می‌توان آنچه را که در شهر لندن بر آن تاکید شده است و می‌تواند به صورت مشترک در سایر شهرهای دنیا نیز مورد استفاده باشد، در ۸ بند زیر خلاصه کرد (Mayor of London, 2011):

۱. کنترل دیدها و مناظر شهری
 ۲. ارتقای کیفیت معماری و طراحی محیط
 ۳. ارتقای کیفیت فضاهای عمومی
 ۴. برنامه‌ریزی صحیح برای تراکم ساختمانی
 ۵. توجه به جایگاه بناهای بلند در شهر
 ۶. حفظ میراث با ارزش شهری
 ۷. توجه به خوانایی شهر
 ۸. تناسب توسعه شهر با ویژگی‌های طبیعی
- همچنین به دلیل اهمیتی که دیدها و مناظر در شهر لندن دارند، چارچوبی برای مدیریت بصری (LVMF London View Management Framework) در شهر وجود دارد که در آن موارد زیر کنترل می‌شوند (تصویر ۲).
- نقاط شاخص شهری
 - آستانه ارتقاعی بناها
 - نیم‌رخ شهر و خط آسمان
 - دیدهای شهری (شامل: پانورامیک، دیدهای خطی و سه بعدی شهر)
- همان‌طور که مشخص شد زیرساخت‌های شکل‌گیری منظر شهری در لندن بر اساس اصولی ساده برنامه‌ریزی شده است. این اصول شامل مواردی است که جزو اولین اصول شکل‌گیری بناها، خیابان‌ها، محله‌ها یا شهرهاست. آن چه که از بررسی شهر لندن مشخص می‌شود، این است که اصول زیربنایی جهت شکل‌گیری منظر شهری شامل اصولی ساده است اما اجرای صحیح و اعتقاد مسئولین و مدیران شهری به همین اصول ساده است که موجب می‌شود یک شهر از آشفتنی خارج شود (تصویر ۳).
- لازم به ذکر است که بندهای ۸ گانه شهر لندن، نه به تنهایی بلکه به صورت جامع می‌تواند در ارتقای منظر شهری موثر باشد. به عبارت دیگر، توجه جامع به موارد مذکور موجب می‌شود که منظر شهری دارای کیفیت دلخواه باشد (تصویر ۴).

نتیجه‌گیری

با توجه به تعاریف ارائه شده برای منظر شهری مشخص شد که مهم‌ترین اصل در دست‌یابی به منظر شهری با کیفیت، کل‌نگری در تصمیم‌گیری‌هایی است که منجر به توسعه و شکل‌گیری شهر می‌شود. از این رو جهت دست‌یابی به منظر شهری مطلوب، توجه به زیرساخت‌های منظر شهری دارای اهمیت فراوانی است. البته زیرساخت‌ها در هر شهر متفاوت بوده که این تفاوت‌ها ناشی از ویژگی‌ها و چشم‌اندازهای شهر و همچنین نگاه‌های متفاوت به منظر شهری است.

هرچند زیرساخت‌ها در شهرهای مختلف متفاوت است، اما آنچه که مسلم است این است که در حوزه معماری و شهرسازی، زیرساخت‌های اصلی شامل مواردی است که به طور کلی در شهر به "دید" و "نظر" می‌آید. این موارد شامل تعداد زیادی از عناصر شهری مصنوع و طبیعی است که باید در کنترل سازمانی باشد تا بتواند به درستی هماهنگی میان بخش‌های تأثیرگذار در شکل شهر را اعمال کند. علاوه بر این، وضعیت کالبدی (مربوط به دید) و معنایی (مربوط به نظر) عناصر شهری نیز باید در ایجاد هماهنگی‌ها مد نظر باشد. همچنین با توجه به اینکه دست‌یابی به منظر شهری مطلوب بر اساس عملکرد هماهنگ میان بخش‌های متفاوت یک شهر امکان‌پذیر است، لازم است همانند آنچه در شهر لندن از آن به عنوان چارچوب مدیریت بصری شهر یاد می‌شود، یک سازمان قوی برای کنترل ساخت و سازها، توسعه و طراحی شهر و به طور کلی، کنترل رشد سه بعدی و زیرساخت‌های منظر شهری وجود داشته باشد ■